

Шералиева А.Ж.

VI КЛАССТА ЭЛДИК ЫРЛАРДЫ ОКУТУУНУН ЖОЛДОРУ

Шералиева А.Ж.

ПУТИ ОБУЧЕНИЯ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В VI КЛАССЕ

A.Zh. Sheralieva

WAYS OF LEARNING FOLK SONGS IN THE VI CLASS

УДК: 373:82.09

Бул макалада элдик ырларды окутуунун жолдору жана ыкмалары тууралуу сөз болот. Элдик ырлардын өзгөчөлүгүн ачып берүүдө окутуунун ар кандай ыкмаларын пайдалануу натыйжалуу. Макалада топ менен иштөө, “эки бөлүктүү күндөлүк”, “ыр түзүлүшүн иликтөө”, кластер түзүү ыкмалары каралды.

The various approaches and methods of teaching of traditional sings in secondary schools are considered in this article. It is noted the importance and necessity of different methods combination for clearance of traditional sings point. That methods as “group working”, “clusters making”, “learning of sing structure” are considered.

Мугалим элдик ырларды окуучуга жеткирүүдө ырда берилген ар бир саптын эмоционалдуу-экспрессивдүү табиятын ачып берүүгө жетиши керек. Ага жетишүү үчүн өтүлүп жаткан элдик ырларга класста ар бир окуучу тарабынан жеткиликтүү жана таасирдүү маани берилиши зарыл. Мындай шартта, алгач класста ырлардын таасирдүү саптары көпчүлүк алдында мугалимдин үн кубулта, андан кийин көрктүү окууга жөндөмдүү окуучулар тарабынан көркөм окулушу керек. Бирок, бул ыкмалардын баарын бир мезгилде пайдалануу шарт эмес. Окутула турган ырлардын табиятына, көркөмдүк өзгөчөлүгүнө, образдуу, эмоционалдуулугуна карап, көркөм окуунун ар кандай ыкмаларын, формаларын ыктуу колдонуу сабактын жүрүшүндө башкы маселе болуп эсептелет. Айрым учурда элдик ырларды окуучуларга жеткирүүдө мугалимдин техникалык каражаттарды (аудио, видео ж.б.) пайдаланышы мыйзам-ченемдүү көрүнүш. Көркөм окуунун кандай ыкмаларын, формаларын пайдаланбайлы, ал окуучулардын жан дүйнөсүнө таасир этүүчү күчкө ээ. Элдик ырларды окуучуларга

жеткирүүдө көркөм окуу өз денгээлинде берилгенде айрым окуучулар ырды мазмундук багытта талдап, анын көркөм табиятына жеткилең кабыл албаса да, анын ритмине, ыргагына таасирлениши мүмкүн. Мугалим ырдын спецификалык бөтөнчөлүгүнө токтолгондо, анын адабияттын башка тектеринен, жанрларынан айырмалоо касиетин ачып бериши маанилүү орунду турат.

VI класста эмгек ырларын окутууда окуучулар эмгек менен гана ийгиликке жетүүгө мүмкүн экендигин чыгармачылык менен салыштырып өз ойлорун бекемдешет. Биргелешип иштеп, өз оюн билдирүүгө көнүгүшөт. Эмгек ырларын өтүүдө алдыга кайтуу кластери натыйжалуу.

Сабакты өтүүдө ар бир топко 1 флипчарт, 2 түстүү маркер, скотч, бирден тапшырма жазылган карточкалар таратылат

1. Чыгарма окулат
2. «Оп майда», «Бекбекей», «Шырылдаң» деп айтуу менен окуучулар үч топко бөлүнүшөт.
3. Топ биргелешип талкуулап, флипчарттарга көркөм чыгармачыл элестерин кошумчалап, маркер менен чагылдырып жазышат.
4. Досканын үч жерине «Оп майда», «Бекбекей», «Шырылдаң» деп жазылган кагаздар чапталат. Үчөөнүн ортосун суроо белгиси коюлат. Окуучулар бул ырлардын окшоштуктарын жана жалпылыктарын ачып берген маалыматтарды флипчарттарга жазып 3 сөзгө тиешелүү жерлерге чапташат.
5. Окуучулар ойлорун жалпы класска тартуулашат.
6. Жалпы класс флипчартка жазылган сөздөр боюнча бири-бирине суроолорду берип, талкуулашат жана алымча-кошумчаларын ортого салышат.

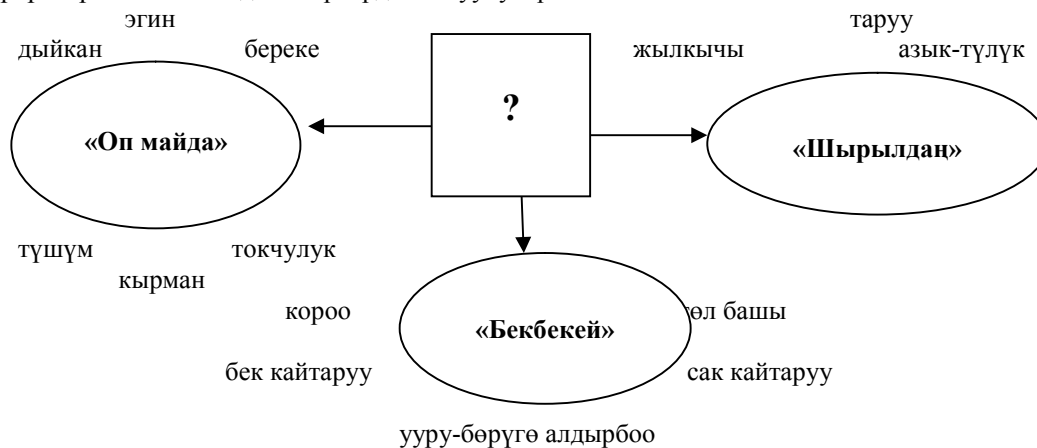

Схема 1. – Элдик ырларды өздөштүрүүгө карата түзүлгөн алдыга кайтуу кластери

7. Жалпы класс талкуулап ой бөлүшөт. Жазылган сөздөрдүн негизинде мугалим тарабынан коюлган суроо белгиси ачыкталат. Бул үч ырды бириктирген жалпылык эмгек экендиги белгилүү болот.

8. Карточкадагы тапшырма боюнча эмгек ырларын, анын мазмунун, идеяларын чыгармачылык менен көркөмдөп, чечмелеп жазышат.

9. Топтор бири-бирине суроо берүү менен ойлорун кошумчалашат.

Потенциалы: Бул ыкма эмгектин натыйжасында адам кандай ийгиликтерге жетүүнү чыгармачыл эстететип, таалим-тарбия идеяларын биргелешип иштөө аркылуу адеп-ахлактык көндүмдөргө ээ болушат.

Талкуулоо үчүн суроолор:

1. Эмгек менен кандай ийгиликтерге жетишүүгө мүмкүн?

2. Элдик ырларды окуу менен кандай жаңы маалыматтарды алдынар жана эмнеге үйрөндүңөр?

3. Силерди таң калтырган, кызыктырган кандай учурлар болду?

4. Бул ырлардын азыркы учурда актуалдуулугу кандай?

5. Элдик ырлардын тарыхый мезгилин кандай тактап аныктаса болот?

6. «Оп майда» ырында элдин үрп-адаты, үмүттителиги кандайча ырдалган?

7. «Бекбекейди» кимдер ырдашкан жана ал аркылуу кандай мүдөөгө жетүүнү самашкан?

8. «Шырылдан» ырын кимдер аткарган жана максат-маңызын айтып бер?

9. Ырларды угуу же ырдоо аркылуу эмгек процессин жеңилдетүүгө мүмкүнбү?

10. Азыркы күндө да эмгек ырлары жаралат деп ойлойсуңбу? Эгерде жаралган болсо кандай мисалдары келтире аласың?

Үйгө тапшырма: Эмгекке байланыштуу 5 макал-лакап таап жазып келүү.

Окуу китебинде берилген элдик ырлардын дагы бири – бул арман ырлары. Мындай ырлар Октябрь ревалюциясына чейин өтө басымдуулук кылып келген. Арман ырлары элдин социалдык турмушунан, теңсиздигинен, укуксуздугунан улам жаралган. Эмгекчи эл кийүүгө кийим, ичүүгө тамак таппай, кара нөшөр жамгырда, кычыраган кышта мал четинде түнөп, заардуу тил угуп, таяк жеп күн көргөн. Теңсиз заманда өзүнүн кор турмушун, зар мунун ырга кошуп, арман ырларын жараткан. Мындай ырларды окутуу да мугалимдерден чыгармачылыкты талап кылат. Төмөндө биз арман ырларын окутууда интерактивдүү ыкмалардын ичинен «эки бөлүктүү күндөлүк» ыкмасын сунуштайбыз. Бул ыкма адабият сабагында, деги эле сабак процессинде өтүлүп жаткан окуу материалы менен иштөөнүн интерактивдүү ыкмасы. Мындай ыкма окуучулардын тексттин мазмуну менен өз ойпикирин, жеке тажрыйбасын байланыштырып, алардын табигый кызыгууларын канаатандырууга

мүмкүнчүлүк берет, [1, 95-б.] – дейт окумуштуу Б.Отгорбаев өзүнүн эмгегинде.

Окуучуларга арман ырларын окутуу да мугалимден өзгөчө чеберчиликти талап кылат. Элдик ырлардын бул түрүн өздөштүрүү менен окуучунун жашоого болгон көз-карашы калыптанат. Окуучулар кыргыз элинин оор турмушунан, жашоо-тиричилигинен, ата-бабаларынын өткөн турмушунан маалымат алышат. Чыгармага карата көз-караштарын, түшүнүктөрүн биргелешип иштөө аркылуу билдиришет.

Сабакты өтүүдө алгач класстын көлөмүнө жараша 2 же 3 топко бөлүп алуу зарыл. Ар бир топко 1 флипчарт, 2 түстүү маркер, скотч берилет. Топтор берилген флипчартты экиге бөлүп сызышат. Сол жагына цитата, оң жагына комментарий деп жазып белгилешет.

Окуучулар өтүлүп жаткан арман ырларынын негизинде «цитата» бөлүгүнө андагы өзүнө өзгөчө таасир калтырган жерлерин, жан дүйнөсүнө каршылык туудурган цитата, фраза же сөз жазышат. Ал эми оң жагына ушул жазылган цитаталарга комментарий берет. Комментарий жазуу аркылуу окуучунун ой-жүгүртүү сезими жогорулайт жана жашоодогу ар кандай жагдайга карата өз баасын берүү көндүмүнө ээ болот. Бул болсо окуучунун жашоону тереңирээк кабылдоо мүмкүнчүлүгүн ачып берет жана окуучулар топтоо иштөөгө үйрөнүшөт.

Карайлы:

Эки бөлүктүү күндөлүк

Арман ырлары	
Цитаталар	Комментарийлер
1.«Ырысым жок»	1. «Ырыс» ар бир адамга төрөлгөндө кудай таала тарабынан берилет. Адам ырысы түгөнгөн күнү бул дүйнө менен кош айтышат деп коёт, улуу адамдар.
2.«Кошомат кылып кой бактым, Курсагымдын ачынан»	2. Ар бир адам тамак таап ичиш үчүн иштейт. Иштин ар кандай түрү бар. Адам жөндөм-шыгына карап, ар кандай жумушта иштейт. Ал эми байыркы мезгилде жашоо оор болгон. Адамдар бай жана кедейге бөлүнгөн. Кедейлер байларга жалданып иштешкен.
3.Кошок	3. Кошок адам өлгөндө аялдар тарабынан айтылат. Мурун кошокту адам өлгөндө гана эмес, кызды күйөөгө узатып жатканда да ырдашыптыр. Бирок азыр кыз узатуу кошогу ырдалбай калды.
4.«Күйгөн катын кошокчу»	4. Күйөөсү өлгөндө аялдар кошок ырын ырдашат. Ал ырларда өлгөн адамдын кылган жакшы иштери айтылат жана мындан ары ал адам жок жашоону элестетип ырдалат.
5.«Гүл ойрон»	5. Ойрон – өлгөн, эрте өлүм, же капысынан өлгөн адамга карата айтылат, «ойрон болуптур» – деп коёт.

Жыйыныктоо: Бүгүнкү жаштар элдин өткөн замандагы арман ырларын окуп, азаптуу турмушун, оор тиричилигин билишет. Акыйкатсыз, канкор төбөлдөрдү жек көрүшөт жана боорукер, кайрымдуу, ырайымдуу болууга тарбияланышат.

Үйгө тапшырма: Адамдын жакшы, жаман сапаттарын чагылдырган макалдарды жазып келүү, маанисин түшүндүрүп берүү.

Окуу китебинде орун алган дагы бир элдик ырлардын түрүнө каада-салт ырларын кошууга болот. Методисттер А.Сманбаев, Н.Ишекеевтер тарабынан түзүлгөн VI кластын адабиятында «Элдик оозеки поэзияда кеңири таралган чыгармалардын бири катары, элдин үрп-адаты, ырасми каадасы, ырым-жырым, жөрөлгөсү ж.б. жашоо турмушунун ар түрдүү жактары чагылдырылат» [3, 9-б.], – деп сыпатталат. Элдик поэзиянын мындай түрүнө: бешик ырлары, оюн ырлары, керээз ырлары, ырым-жырым ырлары ж.б. кирет. Мындай элдик ырлардын түрлөрүн окутуу да бир кыйла чеберчиликти талап кылат.

VI класста Каада-салт ырларын окутууда «ыр түзүлүшүн иликтөө» ыкмасын колдонсо болот. Бул ыкма аркылуу окуучуларга ырдын ыргагы, өлчөмү, уйкаштыгы, ыр саптарында өзүнчө ыргактын болоорун, ыр менен айтылган түшүнүктөрдү кара сөз менен айткан комментарий менен салыштыруу, биргелешип иштөөнүн жардамы аркылуу баамдап үйрөтүүгө жетишүү мүмкүн.

Сабакты өтүүдө класстагы окуучуларды 5 топко бөлөбүз жана проектрдин жардамы менен аларга элдик ырлар боюнча түзүлгөн суроолор берилет. Суроолорго ар бир топ биргелешип жооп табуу аракетин көрүшөт. Топтон бир окуучу лидерликке шайланып, бул суроолорго далилдер менен жооп беришет. Топтогу окуучулар өнөктөшү көңүл сыртында калтырып кеткен ойду толуктоого жардам берүү мүмкүндүгүнө ээ.

Берилген суроолорго жооп алынган соң окуучуларда аздыр-көптүр ыр жазуу жана ыр болуш үчүн эмнени көңүлгө алуу керек тууралуу маалымат пайда болот. Андан соң А-4 форматындагы кагаз окуучуларга таратылат. Ар бир топ биргелешип 1

куплет көлөмүндөгү ыр жазат, окуучуларга ар түрдүү маанайдагы ыр жазуу эркиндиги берилет. Ыр жазууга 15 мүнөттүк убакыт жарыяланат.

1. Ар бир топ даяр болгондон кийин жазган ырларын окуп берет

2. Кайсы жери ырга окшошту, кайсы сабы окшошкон жок? – бул нерсе топтордун ортосунда талкууланат

3. Топтор ырдын түзүлүшү, уйкаштыгы, ыргагы, өлчөмү тууралуу талкуу жүргүзүп, ой бөлүшөт.

4. Таратылган түстүү барактарга окуучулар ыр болушу үчүн кандай талаптар коюлат? – деген суроого жооп жазып, доскага чаптайт.

5. Илинген кагаздарды жалпы класс үн чыгарып окушат.

6. Ар бир топко каада-салт ырларынын түрлөрү бөлүштүрүлүп берилет.

7. Бөлүштүрүлгөн каада-салт ырларын топтон бирөө чыгып көркөм окуп берет.

8. Ырдын сюжетин жалпы класс талкуулашат.

Потенциалы: Ата-бабалардан мурас калган элдик каада-сарттарды аздектеп, урматтоого үйрөнүшөт.

Талкуулоо үчүн суроолор:

1. Кыргыздын кандай каада-салттарын билесинер?

2. Кыргыздын каада-салттарында кандай ырлар аткарылат жана алардын максаты?

3. Башка улуттардын каада-салттарында да ырлар аткарылабы, аткарылса кандай түрлөрүн билесинер?

Үйгө тапшырма: Кыргыздын каада-салты деген чакан текст түзүп келүү

Пайдаланылган адабияттар:

1. Оторбаев Б.К. Адабиятты окутуунун жаңы технологиялары – Б.: Турар, 2009. – 95 б.
2. Молдогазиев Т. Элдик оозеки чыгармаларды V-VI класста окутуу. – Ф.: «Мектеп», 1988. – 134 б.
3. Сманбаев А., Ишекеев Н. Кыргыз адабияты. – Б.: Билим-компьютер, 2007, 9-бет
4. Соосаар Н., Замковая Н. Интерактивные методы преподавания. Часть 1. – СПб.: Златоут, 2004. – С. 5-7.

Рецензент: д.п.н. Батаканова С.Т.